

Правата на човека в България през 1998 година

Съдържание:

Право на живот, смъртно наказание

Изтезания, малтретиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Независимост на съдебната власт и справедлив процес

Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

Свобода на изразяването, свобода на медиите

Свобода на сдружаването и мирното събрание

Условията в местата за лишаване от свобода

Защита на малцинствата, агресивен национализъм и ксенофобия

Политическо убежище

Свобода на придвижване

Дискриминация, основана на политически убеждения

През цялата 1998 г. България бе управлявана от правителството на Обединените демократични сили (ОДС), което бе сформирано след спечелването на изборите от коалицията през април 1997 г. За разлика от предишните години, 1998 г. не бе белязана от политически и икономически сътресения. Правителството продължи своята политика на реформи и нееднократно декларира готовност да се придържа към напредналите европейски стандарти по правата на човека. Това създаде благоприятен обществен климат както за законодателни реформи в тази област, така и за дейността на неправителствените правозащитни организации.

Реалното развитие на ситуацията с човешките права в България през 1998 г. обаче бе противоречиво. Бяха направени няколко положителни законодателни промени, диалогът на властите с неправителствените правозащитни организации продължи. Становищата на няколко от тях бяха потърсени от различни институции на властта, включително от правителството и Конституционния съд. Бе постигнат и известен напредък в разследването на минали престъпления. На 11 февруари четирима бивши милиционери бяха осъдени за убийството на Билян Хаджиев от с. Доброплодно по време на протестите на българските турци през май 1989 г. Най-високата присъда обаче бе само 2 г. и 6 м. ефективно лишаване от свобода. Наказателното дело срещу няколко висши партийни и държавни ръководители, обвинени във връзка с кампанията за насилствено преименуване на българските турци, въпреки че бе насрочено през януари, в началото на май бе за пореден път върнато за доразследване от Върховния касационен съд. Общо взето, в повечето, станали вече традиционно проблематични за страната сфери на нарушаване на човешките права, положението не се промени, а в някои дори бе отбелязан регрес.

1. Право на живот, смъртно наказание

През 1998 г. в България бе окончателно премахнато смъртното наказание. Това стана на 10 декември, в деня на приемането на *Всеобщата декларация за правата на човека*, чрез промяна на *Наказателния кодекс*. Смъртната присъда бе заменена с доживотен затвор, а присъдите на хората, осъдени на смърт, върху чиито екзекуции бе наложен мораториум още през 1990 г.¹ бяха впоследствие заменени. Съдилищата обаче продължиха да налагат смъртни присъди до последния момент. Най-малко четири съдебни състава произнесоха смъртни присъди през 1998 г. На 9 февруари състав на Върховния касационен съд

¹ Виж Български хелзински комитет, *Правата на човека в България през 1997 година*, Обектив, февруари, 1998 г.

потвърди смъртната присъда на Никола Цайкин от Карлово за четворно убийство. На 25 март състав на Великотърновския окръжен съд осъди на смърт Иван Бонев по обвинение за двойно убийство. На 29 юли състав на Върховния касационен съд потвърди смъртната присъда на Мирослав Събев, осъден през 1995 г. за убийство. На 21 октомври състав на Пазарджишкия окръжен съд осъди на смърт Пламен Костадинов и Георги Ангелов за убийство.

Никакви законодателни промени не бяха направени, за да се промени член 80 от *Закона за Министерството на вътрешните работи*, който позволява употреба на огнестрелно оръжие при задържане на лице, извършващо или извършило престъпление или за предотвратяване на бягство на лице, задържано за извършено престъпление. Тези разпоредби, както бе многократно отбелязано от местни и международни наблюдатели на човешките права, са в противоречие с принцип 9 от *Принципите на ООН за употреба на сила и огнестрелно оръжие от правопривагащите органи*, доколкото позволяват употреба на смъртоносно оръжие при задържане на лица при подозрение за извършване и на дребни престъпления, както и за предотвратяване на тяхното бягство след задържане.

В разследването на предишни случаи на свръхупотреба на сила от полицейски служители, за които бе сезирана прокуратурата, бе осъществен незначителен прогрес през 1998 г. През септември двама полицаи бяха осъдени от Варненския военен съд за убийството на Минчо Съртмачев в РПУ-Добрич през ноември 1997 г. и получиха ефективни присъди от съответно 7 и 4 години лишаване от свобода. През февруари един полицай бе осъден на 9 години ефективно лишаване от свобода за убийството на Емил Димитров – Германеца, а през юли друг полицай бе осъден само на 1.5 г. условно лишаване от свобода за убийството на Ангел Божков². Следствията по много от другите случаи на употреба на огнестрелно оръжие, довела до убийства или наранявания на хора, бяха прекратени от прокуратурата, която установи, че полицията е употребила законосъобразно смъртоносно оръжие³. През цялата 1998 г. Военна прокуратура отговоряше на запитванията на БХК с видима неохота и продължителни забавяния.

В най-малко единадесет случая между 31 декември 1997 г. и 31 декември 1998 г. хора бяха простреляни и убити в ситуации, при които има сериозни основания да се предполага свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие от страна на органите на реда или от други лица при бездействието на органите на реда. На 31 декември 1997 г. един служител на Окръжната следствена служба – Стара Загора след свада простреля и уби Стефан Стефанов в кв. "Зора" на същия град. На 30 януари полицаи застреляха и убиха в Костинброд рома Цветан Ковачев, 17 г., по време на преследване след подозрение за извършено престъпление. През декември Софийската военно-окръжна прокуратура приключи делото с мнение за прекратяване. На 4 март граничари убиха румънския гражданин Йонел Влад след като стреляха по багажника на кола, в който той бе скрит при опит за преминаване на българо-гръцката граница близо до Гоце Делчев. На 28 март в с. Буново, близо до Пирдоп, полицай застреля и уби Иван Марков след битова свада. На 7 май полицай застреля и уби във Варна Любен Димитров, 25 г., докато се опитвал да открадне кола. На 20 юни група полицаи застреляха и убиха в София рома Йордан Янков, 26 г., след като го взели, очевидно по погрешка, за издирван престъпник. На 24 август служители на охраната на Плевенския затвор застреляха и убиха Христо Танев при опит за бягство от затвора. На 27 август маскирани полицаи застреляха и убиха около с. Одърци, близо до Добрич, Марин Влаев, 31 г., шофьор на такси, след като не спрял на техен сигнал. На 3 октомври охранител от частно земеделско стопанство в село Златия, близо до Лом,

² Виж за случаите: Български хелзински комитет, *Правата на човека в България през 1997 година*, Обектив, февруари 1998 г.

³ Виж Amnesty International, *Bulgaria: Recent reports of unlawful use of firearms by law enforcement officials*, EUR 19/19/98. Особено драстични случаи от този тип са прекратяването на следствените дела по убийствата на Кольо Тодоров и Елин Караманов от прокуратурата, която прие, че полицията е употребила смъртоносно оръжие законосъобразно.

застреля и рани смъртоносно с три куршума рома Борис Курташев от село Доли Цибър пред очите на сержант от РПУ-Лом след като Курташев посетил стопанството, за да си вземе каруцата, задържана от охраната на стопанството заради кражба. При един от най-драстичните случаи на произволна употреба на смъртоносно оръжие около местността "Петолъчката", близо до Сливен, на 23 октомври полицаи уби по невнимание ученичката Станиела Бугова, 16 г., след като стреля с автомат "Калашников" по колата, в която тя пътуваше на задната седалка. На 2 декември полицаи простреляха в София Айреди Мустафов при преследване по автомагистрала "Хемус", който почина пет дни по-късно в болницата.

Някои от тези случаи бяха разследвани, а извършителите – осъдени още през 1998 г. Повечето обаче са все още на стадия на предварително разследване, а в някои случаи то бе прекратено. Повечето от случаите бяха отразени в медиите, макар че отношението към някои от тях съдържаха и дискриминационни елементи. Това особено ярко пролича в медийното третиране на аналогичните случаи на рома Йордан Янков, където отразяването бе оскъдно и българката Станиела Бугова, чийто случай бе покрит на всички етапи от съдопроизводството.

2. Изтезания, малтретиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Проблемът с изтезанията и малтретирането в България през 1998 г. продължи да бъде много сериозен във всички сфери на обществения живот, но особено в отношенията между гражданите и правоприлагащите органи. Ромите продължиха да бъдат свръхпредставени сред жертвите на полицейско насилие. Въпреки че бяха направени промени в *Наказателния* и в *Наказателно-процесуалния кодекс*, те не засегнаха гаранциите за ефективна адвокатска помощ още от момента на задържането, нито възможността за достъп до независима медицинска експертиза от лекар по желание на пострадалия.

На 28 октомври Европейският съд по правата на човека в Страсбург се произнесе с решение по делото *Асенов и др. срещу България*, в което намери нарушение на редица разпоредби на *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи*, включително на член 3, забраняващ изтезанията, малтретирането и другите форми на унижително отношение и наказание. Оплакването на жалбоподателя, непълнолетен ром от Шумен, включваше малтретиране от полицейски служители след задържане.

През 1998 г. имаше няколко случая на стълкновения на полицейски служители с граждани, при които има сериозни основания да се предполага чувствително превишаване на правомощията на полицейските служители да употребят физическа сила. Някои от тези акции, особено срещу ромски квартали, очевидно имаха чисто наказателни цели и не бяха свързани с каквато и да било съпротива срещу служители на реда.

В най-малко три случая полицейски служители нанесоха безогледен побой на групи роми. На 23 март в Криводол 15 местни полицаи устройоха погром в местната ромска махала. Полицаяте, пияни по сведения на очевидци, влезли в махалата към 20.00 ч. след сбиване на един ром с един полицаи по-рано същия ден. По сведения на очевидци и потърпевши били пребити много хора, включително жени и деца. Никой от потърпевшите не се осмелил да подаде жалба в полицията поради страх от отмъщение. На 21 април полицаи от гр. Септември нанесоха безогледен побой на невинни хора след като влязоха в местната ромска махала около 4 часа същия ден, за да задържат заподозрени в извършване на престъпления. Побоят на хора по улиците на квартала бил съпроводен с расистки псувни. Въпреки че няколко души са успели да си извадят медицински свидетелства за нанесените рани, никой от пострадалите не е подал жалба до прокуратурата от страх. В най-мощабния инцидент с потърпевши-роми, на 10 юли, около 80 полицаи нахлуха в ромската махала на с. Мечка, около Плевен, където живеят 272 души, биха хора и унищожиха имущество.

Районната прокуратура – Плевен разреши обиск с цел да се открият откраднати вещи и животни. Същия ден, около 3 ч. след обед, по сведения на РДВР – Плевен, 17 полицаи били посрещнати със съпротива когато поискали да направят обиск в махалата. Те потърсили допълнителна подкрепа, която пристигнала около 7 ч. и осъществили погрома. Повече от 30 души са бити и са получили различни степени на увреждания, включително жени, инвалиди и едно 10-годишно дете, чиято ръка била счупена. Било повредено имущество в най-малко 15 къщи. Полицията е наредила на местния фелдшер в Мечка да не насочва хората към града за медицинско освидетелстване. Едва няколко дни по-късно 15 души са успели да се сдобият със съдебномедицински удостоверения, от които 9 са подали жалба във Военна прокуратура – Плевен. До края на 1998 г. обаче разследването по случая не успя да приключи. Полицията веднага разпространи две версии за инцидента – че ромите са били бити заради съпротива на полицията и че нараняванията, които са установени, са резултат от сбиване помежду им няколко дни по-рано. Повечето медии възприеха и публикуваха гледната точка на полицията, по този начин преутвърждавайки и насърчавайки расистките стереотипи спрямо ромите. Местни и международни наблюдатели на човешките права в България получиха сведения за десетки други случаи на насилие срещу отделни роми в най-различни контексти, най-често при задържане по подозрение в извършване на престъпления⁴.

Жертва на масови полицейски насилия през годината станаха, освен роми, също така и работници при упражняване на тяхното право на колективни протестни действия. На 24 март полицаи от Плевен бяха много работници, включително жени, в местната рафинерия "Плама" по време на тяхна демонстрация на открито. Побоят бе обоснован с необходимостта да се осигури свободен достъп до преприятието на служители от администрацията, но предприетите от полицията действия бяха очевидно непропорционални на целта. В резултат от побоя седем работници бяха откарани в лечебница, за да получат първа медицинска помощ. Ръководството на плевенската полиция заяви още същия ден, че полицаите не са превишили правомощията си.

Освен случаите на убийства след употреба на огнестрелно оръжие, през годината БХК получи многобройни убедителни свидетелства за свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи, довели до наранявания, а понякога и до трайни осакатявания на хора. Тези злоупотреби бяха извършени в разнообразни контексти, които могат да бъдат групирани в три основни групи:

1. Наранявания вследствие на употреба на огнестрелно оръжие при преследване на хора, подозирани в извършване на престъпления или при опит за бягство на вече задържани;
2. Физическо насилие от полицейски служители по време на 24-часовото полицейско задържане на хора, подозирани в извършване на престъпления, с цел наказване на място или за изтръгване на показания или по чисто дискриминационни мотиви, особено спрямо роми;
3. Физическо насилие в условията на задържане или лишаване от свобода с цел изтръгване на показания или за наказание.

Докато насилията в първия и в третия контекст бяха спорадични, може с увереност да се каже, че тези във втория контекст бяха системни. Този проблем стана обект на широко обществено обсъждане през май. В началото на този месец главният прокурор г-н Татарчев и директорът на Националната следствена служба (НСС) г-н Рашков представиха пред парламента и пред изпълнителната власт обширен доклад, съдържащ многобройни случаи на незаконна употреба на физическа сила и огнестрелно оръжие от полицейски служители основно по време или след задържане на подозирани в извършване на престъпления. В доклада се съобщава за 135 подобни случая, станали известни на служители от Националната и регионалните следствени служби и за 70 дела срещу

⁴ Виж Amnesty International, *Bulgaria: New cases of ill-treatment of Roma*, 18 August 1998, EUR 15/11/98.

полицейски служители, образувани от Военна прокуратура за периода януари 1997 г. – март 1998 г. Този доклад, въпреки че бе широко огласен, бе интерпретиран основно в контекста на институционалната борба между прокуратурата и Министерството на вътрешните работи, а не като сериозен проблем с човешките права в България. Заедно с това следва да се отбележи, че случаите, огласени в доклада, в никакъв случай не изчерпват случаите на реално насилие. Самият доклад съдържа свидетелства за това. Въпреки че докладваните случаи от следствието и тези от прокуратурата в него са от един и същ времеви период, само един от тях е общ и за двата списъка от случаи. В допълнение към това следва да се отбележи, че много случаи, които бяха доведени до знанието на прокуратурата от местни наблюдатели на човешките права, не бяха разследвани адекватно от нея, а голяма част от образуваните следствени дела, за които бе съобщено в доклада, бяха впоследствие прекратени. Прекратено бе през юни и следственото дело за масовия побой през юни 1997 г. в софийската дискотека "Нерон-2" без да се повдигне обвинение срещу служител на реда.⁵

МВР направи противоречиви изявления във връзка с полицейската бруталност. В края на октомври министърът на вътрешните работи г-н Богомил Бонев заяви, че е крайно време полицията да престане да стреля по всеки и по всичко. Въпреки това, в течение на целия дебат по доклада на Главна прокуратура и НСС, МВР не преставаше да твърди, че проблемът е силно преувеличен, че се подхранва от враждебни на сегашното правителство кръгове и че самото министерство взема достатъчно мерки, за да се справи с него. На 3 юли г-н Бонев заяви пред радио "Свободна Европа", че грижата за правата на човека постепенно се превръща в инструмент на политическата борба, а от инструмент на политическата борба става инструмент на престъпността в България.

3. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

През 1998 г. реформата на съдебната власт продължи. Бяха приети няколко закона, с които се усилиха гаранциите за достъп до съд и справедлив съдебен процес. През март бе променен *Указа за борба с дребното хулиганство* и бе въведена възможност за адвокатска защита по време на съдебното разглеждане на делата за дребно хулиганство, една реформа на необходимостта от която БХК нееднократно обръщаше внимание.⁶ През април Конституционният съд отхвърли възможността съдопроизводството по наказателни дела да продължи в отсъствието на адвоката на подсъдимия, когато той не е служебно назначен. С промените в *Закона за съдебната власт* през ноември бе направена първа крачка към прерязване на възможността прокуратурата да прекратява наказателното производство и бе постановено, че това може да става само от съда. Бе ограничена и възможността за спиране на делата от прокуратурата чрез възможността за съдебен контрол върху всяко спиране, което трае повече от три месеца. До края на годината обаче не бяха направени съответните разпоредби в *Наказателно-процесуалния кодекс*, които да направят тези разпоредби ефективни.

С измененията в *Наказателно-процесуалния кодекс* през февруари решенията на Европейския съд за правата на човека в Страсбург бяха направени основание за възобновяване на наказателните дела. През май парламентът прие *Закон за социалното подпомагане*, който дава възможност за обжалване пред съд на решенията на Областната служба за социално подпомагане.⁷

⁵ Виж Български хелзински комитет, *Правата на човека в България през 1997 година*, Обектив, февруари, 1998 г.

⁶ Виж Човешките права в България като пробен камък на демократичната промяна и предизвикателство към управлението, Меморандум на БХК, Обектив, февруари 1998 г.

⁷ На 11 юни Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие резолюция, с която намери нарушение на правото на достъп до съд (член 6, т. 1 от *Европейската конвенция за правата на човека*) при отказ на органите по социалното подпомагане по делото *Ковачев с/у България*.

Реформата обаче не засегна останалите проблематични сфери на наказателното законодателство, като разпоредбите за общото ръководство и надзора на следствието от страна на прокуратурата, задължителната защита и адвокатската помощ на бедните обвиняеми и подсъдими, участието на жертвата на престъплението в наказателния процес. Не бе засегната през годината и уредбата на Възпитателните училища-интернати (бившите ТВУ), където продължиха да се настаняват малолетни правонарушители без делата им да бъдат разглеждани в съответствие с принципите на справедливия съдебен процес.⁸

Въпреки тези положителни промени, през 1998 г. независимостта на съдебната власт в България бе поставена на сериозно изпитание. С §11 от Преходните и заключителни разпоредби на *Закона за съдебната власт* бе постановен избор на нов Висш съдебен съвет, върховният орган, контролиращ съдебната власт, преди изтичането на неговия петгодишен мандат. Това стана независимо от факта, че мандатът на ВСС е конституционно установен, а Конституционният съд с няколко решения отмени подобни разпоредби, приети при опити да се подчини съдебната власт при предишни правителства. Нов Висш съдебен съвет бе избран скоро след влизането на закона в сила, при това квотата, излъчена от парламента, бе запълнена почти изцяло от проправителствени хора. С едно очевидно политически мотивирано решение от 17 януари 1999 г. Конституционният съд изненадващо обърна своята юриспруденция и утвърди новия избор.

4. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

През 1998 г. може да бъде констатиран относителен напредък в спазването на правото на свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията в България. Основните факти, които дават основание за подобна оценка, са преди всичко няколко акта на висшите държавни власти. Първият е приемането от Народното събрание на 28 октомври на *Закона за замяна на воинските задължения с алтернативна служба*. С него след седемгодишно протакане, беше изпълнено изискването на чл. 59, ал. 2 от *Конституцията*, който предвижда, че "изпълнението на воинските задължения, условията и редът за освобождаването от тях или за замяната им с алтернативна служба се уреждат със закон".⁹ Вторият е решението на Министерския съвет от 7 октомври да признае религиозната общност Свидетели на Йехова по реда, предвиден в *Закона за вероизповеданията*. Освен това, новият *Закон за радиото и телевизията* в своя чл. 53, ал. 1-ва изравни Българската православна църква и другите официално регистрирани вероизповедания относно възможността им да отправят обръщения към вярващите и да предават значими религиозни церемонии. В допълнение би трябвало да се отбележи, че яростната медийна атака срещу т.нар. "секти" значително намаля през тази година, а характерните за 1994-1997 г. случаи на грубо полицейско насилие върху вярващи от т.нар. "секти" сега рязко намаляха.

Със *Закона за алтернативната служба* България най-после се нареди между страните, които осигуряват на гражданите си правото да откажат военна служба с оръжие по дълбоки мирогледни или етични съображения. Официалното признаване на Свидетелите на Йехова беше предизвикано от постигнатото на 9 март и ратифицирано от Европейската комисия за правата на човека приятелско споразумение между тази религиозна общност и правителството.¹⁰ Приятелското споразумение беше финалът на делото, което

⁸ Виж Български хелзински комитет, *Правата на човека в България през 1997 година*, Обектив, февруари, 1998 г.

⁹ Съгласно пар. 3, т. 3 от преходните и заключителни разпоредби на *Конституцията* от 1991 г. "народното събрание в срок от три години приема законите, които изрично са посочени в конституцията".

¹⁰ То бе последвано от аналогично решение, взето на 9 октомври от правителството на Латвия. България и Латвия бяха единствените страни-членки на Съвета на Европа, които отказваха официален статут на Свидетелите.

Свидетелите на Йехова водиха през 1995-97 срещу България пред Европейската комисия по правата на човека в Страсбург. Поводът беше фактическата им забрана през юли 1994 г. по силата на чл. 133А от *Закона за лицата и семейството*.¹¹

В същото време през годината бяха допуснати редица нарушения на правото на мисълта, съвестта, религията и убежденията. Правителството продължи политиката си на намеса във вътрешните работи на най-големите религиозни общности. Продължава да е в сила архаичният *Закон за вероизповеданията* от 1949 г., както и печално известният чл. 133А от *Закона за лицата и семейството*, а от среди, които са част от управляващото мнозинство, бяха чути законодателни предложения, които, ако бъдат приети, драстично ще ограничат религиозните права на гражданите. Освен това, *Законът за алтернативната служба*, макар без съмнение да представлява значителна крачка напред в спазването на правото на свобода на мисълта, съвестта и убежденията, има редица сериозни недостатъци, които го отдалечават от стандартите на повечето европейски страни в тази област. В частност, законът създава дискриминационен режим за тези, които ще пожелаят да се възползват от възможността да заменят воинските си задължения с алтернативна гражданска служба. В чл. 15 срокът на алтернативната служба е определен като два пъти по-дълъг от срока на редовната и е очевидно наказателен. Член 6 определя годишна квота за отказници, а също така не допуска отказници да работят в неправителствени организации с идеална цел. Предвидена е възможността отказници да могат да преминават от алтернативна в редовна служба с оръжие, но не и обратното. Безспорно един от най-тежките му недостатъци е разпоредбата на чл. 29, ал. 2, с която на алтернативно служещите се забранява да "извършват религиозна или атеистична пропаганда". Като се знае, че сега, а вероятно и в близкото бъдеще, алтернативна служба ще пожелаят да извършат младежи главно поради дълбоки религиозни мотиви, тази разпоредба може сериозно да накърни правото на свобода на вероизповеданието. Алинея 3 на същия член забранява на отказниците правото да членуват в синдикати по време на отбиването на алтернативната си служба, с което неразумно ограничава тяхното право на сдружаване.

Неизменната политика на българските правителства през последните седем години да се месят във вътрешните работи на Българската православна църква продължи и през 1998 г. Правителството не призна решенията на Всеправославния събор, свикан в началото на октомври, който преутвърди патриарх Максим и водения от него Свети синод за легитимно ръководство на Българската православна църква. То помогна всячески на свикания от противниците на Максим на 6 и 7 ноември църковно-народен събор, който обяви за нелегитимни патриарха и Синода му. Засега обаче, въпреки явната си подкрепа за крилото на противниците на синода на Максим, то не е признало официално новия устав на Българската православна църква, приет от споменатия църковно-народен събор.

Безспорно най-драстичното нарушение на свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията през 1998 г. бе вкарването на 10 декември в затвора на 23-годишния младеж от Пловдив Красимир Савов след като по-рано същия месец Върховният касационен съд потвърди присъдата на г-н Савов една година лишаване от свобода заради отказ от военна служба. При това осъждането му стана в периода, в който парламентът разглеждаше *Закона за алтернативната служба*, а вкарването му в затвора стана след като този закон вече беше публикуван. Освен това, въпреки че на 29 октомври народното събрание прие изменения в *Наказателния кодекс*, които криминализираха отклоненията от алтернативната служба, то не прие подготвения закон за амнистия на лицата, осъдени за отказ от военна служба. Докато той не бъде приет, всички, които са под следствие заради отказ от военна служба, могат да бъдат осъдени и вкарани в затвора.

¹¹ Виж Български хелзинкски комитет, *Правата на човека в България през 1994 година*, София, 8 март 1998 г.

Друг тежък случай на очевидно необоснована репресия срещу представители на религиозни малцинства е решението на Пловдивския районен съд от 28 октомври, който потвърди наложените от кмета на район "Западен" Недялко Генчев на Костадин Ставрев и Николай Арабаджиев глоби от по 500 000 лв. (500 DM) за нарушение на наредба на пловдивската община за дейността на религиозните общности. Няколко дни по-късно съдът потвърди същата глоба и на Ханс Амон. Тримата са местни активисти на Свидетелите на Йехова, а глобата е наложена за това, че на 25 април 1998 г. организирали молитвено събрание на тази религиозна общност в частен дом в пловдивския квартал "Прослав". Понастоящем решенията се обжалват.

На няколко места през годината местни власти издадоха рестриктивни местни наредби, с които се затруднява дейността на религиозни общности, дори когато те са регистрирани в Дирекцията по вероизповеданията. През май Общинският съвет в Бургас взе решение да не регистрира Свидетелите на Йехова, дори ако те получат регистрация на национално равнище. В изпълнение на това решение през януари 1999 г. Община Бургас отказа регистрация на Свидетелите след като те бяха получили такава в Дирекцията по вероизповеданията. През октомври Общинският съвет в Септември прие наредба, с която се забранява вписване в регистъра на общината на изповедание, което е забранено в поне една страна на Европейския съюз. През януари 1999 г. от местното поделение на Свидетелите на Йехова бе поискано да докажат, че те не са забранени в нито една страна от Европейския съюз преди да бъдат вписани в този регистър.

Цитираните глоби в Пловдив по същество са финалът на една серия от акции, насърчавани от няколко райинни кметове, членове на националистическата ВМРО в Пловдив, която е част от управляващата коалиция. Те толерират екстремни прояви на местни активисти на тази организация, насочени срещу религиозните малцинства и главно срещу Свидетелите на Йехова. На 25 април активисти на ВМРО обградиха частния дом, в който се водеше молитвено събрание на Свидетелите и изгориха публично литература, издадена от тази религиозна организация. Вместо да предприеме предвидените в законите мерки срещу тези подстрекатели към насилие на религиозна основа, кметът на район "Западен" издаде наказателно постановление срещу тримата религиозни активисти. Трябва да се отбележи, че тази негова практика не беше санкционирана нито от кмета на Пловдив, нито от областния управител на Пловдивска област.

В края на декември Благоевградският районен съд обяви за недопустим иска на членове на Обединителното движение (на Муун) срещу действията на полицията, която през юни 1997 г. нахлу в частен дом в този град, прекрати събрание на привърженици на Обединителната църква и конфискува литература и лични вещи на живеещи в този частен дом. Районният съд прие, че прокуратурата, с чието разрешение се извършва претърсването не може да отговаря по българското законодателство за незаконно разпореждане за извършване на претърсване и изземване от полицията.

В няколко случая полицията препятства сбирки на малцинствени религиозни общности. През януари местни полицаи нахлуха в частна квартира на привърженик на Свидетелите на Йехова в бургаския квартал Меден рудник, конфискуваха литература и прекратиха молитвено събрание на привърженици на Свидетели на Йехова в Бургас. Този инцидент бе съпроводен с особено ожесточена клеветническа медийна кампания срещу Свидетелите, подета от една местна кабелна телевизия, а след това и от местната преса. Поводът бе "изчезването" на едно 14-годишно момче, за което "свидетели" твърдяха, че било "отвлечено" от "сектата" "Свидетели на Йехова". След известно време момчето беше "намерено", но с това медийната кампания не престана. На 28 май полицията в Кюстендил разтури мирно събрание на Свидетелите на Йехова в този град. Бяха иззети документи за самоличност, а полицейският служител, който ръководел акцията заявил, че те нямат право да изповядват религията си в България. На 16 юни полицаи в Бургаския квартал "Горно Езерово" задържаха четирима Свидетели на Йехова за прозелитизъм. При задържането двама от тях били малтретирани. Иззети и унищожени били 20-30 броя

религиозна литература. След задържането им в Четвърто РПУ, Бургас, те били снимани от местната частна телевизия въпреки техния протест. Галина Лукова, 30 г., била малтретирана и в районното управление. В края на декември полицията обяви, че е конфискувала в Силистра голямо количество "сектантска мюсюлманска литература", а също че са изгонени от страната проповедници на фундаменталистки мюсюлмански секти.

През годината продължиха и кампаниите на определени политически и медийни кръгове срещу това, което те наричаха "секти". Особено ярки в това отношение бяха проявите на ВМРО, коалиционен партньор на управляващия СДС.¹² Освен акцията в Пловдив, спомената по-горе, на 17 май тази организация обсади една зала в София, в която Свидетелите на Йехова провеждаха областния си конгрес. Тази демонстрация успя да осуети провеждането на втория ден на конгреса в тази зала. Би трябвало да се отбележи, че централната информационна емисия на БНТ широко отрази събитието, като информацията беше издържана в явно враждебен на религиозната общност тон. През ноември същата организация обяви, че смята борбата срещу "чуждите" религии за своя първостепенна задача. Беше съобщено, че експерти на ВМРО са подготвили проект за нов *Закон за вероизповеданията*, който, първо, ще обяви православието за официална религия в България и, второ, ще даде официално признание само на тези религии, които са били регистрирани през 1908 г. (годината, когато е обявена независимостта на Царство България), а за другите се предвижда да бъде въведен изпитателен срок и висок праг на числеността, за да могат да получат право да развиват дейност.

5. Свобода на изразяването, свобода на медиите

1998 г. бе година на сериозно изпитание за всички институции и групи, занимаващи се със свободата на изразяване в България. През годината в тази сфера не бе постигнат никакъв прогрес. Правителственият контрол на държавните електронни медии, наказателното преследване на журналисти за обида и оклеветяване на длъжностни лица и незаконните конфискации на печатни издания на непопулярни религиозни малцинства продължиха да бъдат трите сериозни проблема със законодателната уредба и правоприлагането, свързани със спазването на това право.

През годината значимо се увеличи натискът както на държавните институции върху журналистиката в националните и частни медии, така и в по-малка степен, на други фактори (местни власти, икономически групировки и др.). През ноември бе приет нов *Закон за радиото и телевизията*, който се предполагаше да замени стария закон, който даваше възможност за правителствен контрол върху управлението на националните електронни медии. За съжаление, това не стана. Новият закон предвижда избиране на Национален съвет за радио и телевизия (НСРТ) от Народното събрание (5 члена) и от Президента (4 члена), без да се дадат каквито и да било възможности за участие на заинтересувани обществени групи. През декември от НСРТ бяха изчистени и последните членове, за които можеше да има съмнение в тяхната проправителствена ориентация, които и без друго не бяха много преди това. Двете най-масови електронни медии, Българското национално радио и Българската национална телевизия, продължиха да излъчват предавания, чието съдържание бе силно проправителствено. Асоциация АКЕС, независима група за наблюдение на медиите обяви, че за периода март-септември 1998 г. относителният дял на критиката спрямо правителството в предаванията на националното радио и националната телевизия се колебае между 2 и 5%, докато при печатните издания той е между 30 и 60%.

Цялата 1998 г. бе белязана с политически мотивирани кадрови и структурни промени в двете национални медии. С едно безпрецедентно решение от 10 януари НСРТ спря от

¹² ВМРО има двама депутати в парламента, избрани с листата на управляващата коалиция Обединени демократични сили.

ефира на националната телевизия предаването "Хъшове". На 9 февруари спирането на това изключително популярно предаване бе мотивирано с неясни причини относно рекламни договори. Същинската причина бе фриволното окарикатуряване на първи държавни дейци от страна на шоумените. Впоследствие, след като преминаха в няколко частни телевизии, авторите на предаването продължиха да изпитват натиск, очевидно идващ от проправителствени кръгове. На 29 април директорката на драматичния театър в Плевен отказа да предостави зала за тяхно шоу, след като преди това бе обещала. Според кмета на града тя е получила забрана за това от Министерството на културата. В края на юли икономическата полиция в Бургас провери кабелните оператори, които излъчват "Хъшове". На тях им бе забранено да излъчват няколко чужди телевизионни програми заради липса на разрешение. Други местни кабелни оператори обаче, които също нямаха разрешение, но не излъчваха "Хъшове", не бяха проверени и не получиха подобна забрана.

В няколко случая отделни журналисти бяха уволнени или свалени от ефир заради критика на управляващите. На 4 март репортерката от "Хоризонт" на БНР Дияна Янкулова бе свалена от ефир по решение на УС на БНР заради огласяване разпространението на анонимен компромат за министъра на вътрешните работи Богомил Бонев. На 5 март бе уволнена от БНТ и журналистката Светослава Тадаръкова. Мотивите бяха че "с изявленията си в медиите уронва доброто име на БНТ". Един от най-скандалните случаи за административен произвол от страна на ръководството на БНР, бе случаят с уволнението на 12 октомври на трима журналисти от програма "Христо Ботев" на БНР. Под предлог "нарушаване на технологичната дисциплина" популярната и нескриваща пристрастията си към парламентарната опозиция на днешното мнозинство журналистка Виза Недялкова, заедно с Антоанета Ненкова и Емил Иванов, бяха уволнени от Националното радио.

1998 г. започна със сериозен обществен дебат относно наказателното преследване на журналисти. Редица неправителствени организации (Граждански форум Свободно слово, Фондация Репортер, Съюз на журналистите, БХК) инициираха конференция по повод наказателните дела срещу журналисти. Наказателни дела, някои от които за обида и оклеветяване на длъжностни лица до месец януари имаше заведени срещу много журналисти, сред които Йовка Атанасова, Каролина Краева, Любомира Калпачка, Красимир Шахпазов, Васил Бенчев, Дияна Райнова, Пламен Каменов. Участниците в конференцията, която се проведе на 26 януари излязоха с обръщение в защита на свободното слово и за декриминализиране на членове 146,147,148 от Наказателния кодекс. Тези членове предвиждат възможност за ефикасно лишаване от свобода до две години за обида и до три години за оклеветяване. Освен това Наказателният кодекс предвижда дискриминационен ред за носене на наказателната отговорност - в случай, когато оклеветеното лице е обикновен човек тя се носи по частен ред, а когато то е "длъжностно лице" вместо засегнатите действия прокуратурата. Журналисти от повече от 30 регионални издания поискаха от депутатите да се наложи мораториум върху действието на тази архаична правна рамка. Те настояваха, че никъде в Европа журналист не лежи в затвора "заради слово". През годината декларации в подкрепа на това искане направиха и международни организации, работещи в защита свободата на словото като "Репортери без граници" - Париж и "Комитет за защита на журналисти" – Ню Йорк. Над 40 депутати от различни парламентарни групи направиха през май предложение за мораториум върху изпълнението на присъдите над журналисти, но той веднага бе отхвърлен. Същият месец група народни представители направиха искане до Конституционния съд да се обявят за противоконституционни и за противоречащи на международните договори по човешките права наказанието "лишаване от свобода" за обида и оклеветяване и дискриминационният ред за носене на наказателната отговорност. С Решение №20/1998 г. от 14 юли Конституционният съд отказа да обяви за противоконституционни въпросните текстове от *Наказателния кодекс*.

През годината няколко журналисти получиха присъди за обида и клевета, но всички те бяха условно лишаване от свобода или парични глоби. Йовка Атанасова от в.

"Старозагорски новини" бе осъдена общо четири пъти. През март Дияна Райнова от добричкия вестник "Нова добруджанска трибуна" бе осъдена на три месеца условно лишаване от свобода за оклеветяване на шефа на РДВР - Добрич. На 8 октомври Каролина Краева, главен редактор на в."Истина" – Враца, бе осъдена на 1 година и 4 месеца условно лишаване от свобода и на 2 милиона лева обезщетение за клевета и хулиганство. Журналистката бе обвинена от шефа на РПУ Враца полк. Георги Асенов, че му е "задавала неудобни въпроси" за интервю, което е било публикувано.

През годината продължиха и незаконните конфискации на печатни материали на непопулярни общности. На 19 февруари полицията в Бургас влезе с разрешение на прокуратурата в четири апартамента, в които живеят лица-членове на Свидетели на Йехова. В един от тях тя конфискува над 70 техни книги, брошури и рекламни листовки. На 12 март служители на варненската митница конфискуваха 9 броя списание "Стражева кула" и други материали на Свидетелите на Йехова заради това, че са с "религиозно-сектантско съдържание" (Виж също **Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията**).

6. Свобода на сдружаването и мирното събрание

През годината в България свободата на мирно събрание и сдружаване бяха на няколко пъти сериозно ограничени. Обект на ограниченията станаха непопулярни етнически и религиозни групи, а така също и работници при опита си да осъществят синдикални действия.

Единственият пробив в досегашната правителствена политика бе регистрирането, на 3 юни, на умерената македонска културна организация ТМО-ВМРО на г-н Георги Солунски.

Независимо от това, че правителството, следвайки препоръките на Европейската комисия за правата на човека в Страсбург, подписа споразумение и регистрира Свидетелите на Йехова (виж **Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията**), на няколко пъти техни местни групи бяха ограничени от властите при опити да се събират, за да изповядват своята религия. На 19 февруари полицията в Бургас с разрешение на прокуратурата разтури няколко сбирки на Свидетелите в частни домове. На 5 май длъжностно лице от район "Западен" в Пловдив състави актове, а на 15 май кметът издаде наказателни постановления за по 500 000 лева (около 500 DM) на двама Свидетели на Йехова за събиране и проповядване на закрито в собствените им домове. На 17 май полицията допусна проправителствената организация ВМРО да провали сбирка на Свидетелите на Йехова в една зала в София. На 28 май полицията разтури сбирка на закрито на Свидетелите на Йехова в Кюстендил. Бяха иззети документи за самоличност, а един полицейски служител, който ръководи акцията заяви, че те нямат право да изповядват своята религия в България.

И през 1998 г. българските граждани с македонско самосъзнание, както и в предишни години, станаха обект на сериозни ограничения на тяхното право на мирно събрание, независимо от това, че в началото на юли Европейската комисия за правата на човека в Страсбург допусна тяхната жалба за нарушаване на тяхното право на мирно събрание. На 18 април няколкостотин души от ОМО "Илинден" бяха препятствани да поднесат цветя на гроба на Яне Сандански, около Рожен. Събирането и изявите на групата бяха забранени от благаевградската окръжна прокуратура. На шофьорите на леки автомобили, които имаха намерение да пътуват за Рожен, бяха съставени актове за неизправност на колите, а хората, които пътуваха с автобус към гроба – свалени, а онези, които продължиха пеш бяха спрени от полицаи около село Ново Делчево. В град Петрич хората бяха спрени на автогарата, а някои от тях – откарани в полицията за кратко. Въпреки тези мерки няколко души успяха да стигнат до гроба на Яне Сандански. На връщане те бяха спрени пред град Сандански. Един от тях, Васил Гюджемов, от село Ново Лески, Гоцеделчевско, бе

задържан в местното полицейско управление поради липса на паспорт. Там бил бит от полицейски служители като предните му зъби били избити. На 2 август кметът на Петрич забрани честване на ОМО "Илинден" на годишнина от Илинденското въстание в местността "Самуилова крепост". Йордан Тошев, местен активист на организацията, бе арестуван и откаран в ареста в Петрич за това, че хвърлил цветя в краката на полицаите. На 3 август кметът на община София забрани мирен протест на друга група от ОМО "Илинден", насрочен за 10 август по случай 85-та годишнина от подписването на Букурещкия мирен договор. На 2 септември отново кметът на община София забрани на група от ОМО "Илинден" да направи мирен протест в София, свързан с 12 септември, честван като ден на геноцида над македонците.

През март и април правителството предприе репресивни мерки срещу протестните синдикални действия на локомотивните машинисти, които искаха увеличение на заплатите. Стачните действия бяха по един безпрецедентен начин обявени за незаконни, при това на различни основания, от няколко съдилища в България. Това даде повод на ръководството на железниците да уволни дисциплинарно, в грубо нарушение на *Кодекса на труда*, всички членове на ръководството на Синдиката на локомотивния персонал, дори такива, срещу които съдебни дела не бяха водени. Една част от работниците бяха възстановени от съдилищата до края на годината, а самият синдикат подаде жалба в Международната организация на труда за нарушаване на правото на сдружаване.

7. Условието в местата за лишаване от свобода

И през 1998 г. БХК имаше възможност да посети всички затвори в България, която бе предоставена от ръководството на Главно управление на местата за лишаване от свобода. Но, както и в предходните години, БХК нямаше достъп до арестите на Националната следствена служба поради обструкции на ръководството на службата и на Главна прокуратура. Представители на БХК имаха достъп след тридневен предупреждение и до местата за задържане (както наказателно, така и административно) под ведомството на Министерството на вътрешните работи, както и, без предупреждение, до възпитателните училища-интернати (бившите ТВУ).

Към 1 януари 1999 г. в българските затвори пребиваваха общо 11 237 лишени от свобода, от които 808 обвиняеми и 1819 подсъдими. Към тези цифри трябва да се добавят и около 1000 задържани в 89-те ареста на Националната следствена служба и в поделенията на МВР за изпълнение на наказанието "административно задържане" по реда на *Указа за борба с дребното хулиганство*, както и около 800 настанени за "задължително възпитание" във възпитателните училища-интернати малолетни и непълнолетни правонарушители. В сравнение с 1997 г. общият брой на лишените от свобода е останал без съществена промяна, а относителният дял на обвиняемите и подсъдимите е намалал. Това е резултат от реформата в наказателното законодателство от 1997 г., с която бяха поставени пределни срокове на задържане под стража по време на предварителното следствие.¹³ Така се реши по относително задоволителен начин проблемът с продължителността на предварителното задържане по отношение на обвиняемите. Той остана да стои като общ проблем за подсъдимите, тъй като при тях няма пределни срокове. Но случаите на неразумно продължително задържане на подсъдими, макар и да съществуваха, през 1998 г. бяха по-малко отколкото през предходната година. И през 1998 г. обаче, както и в предходната година, делът на неосъдените в затвора за непълнолетни в Бойчиновци (61,7%) неколkokратно надвишаваше дела на неосъдените в другите затвори.

Както и в предходни години, част от нарушенията на правата на човека в местата за лишаване от свобода са резултат от материалната оскъдица. В някои затвори бе

¹³ Виж Български хелзинкски комитет, *Правата на човека в България през 1997 година*, Обектив, февруари, 1998 г.

констатирана липса на дюшеци, одеала и чаршафи за част от лишените от свобода. Състоянието на храната също буди безпокойство, дневната сума за храна на един затворник е 530 лв. Някои затвори и Трудово-поправителни общежития (ТПО) са пренаселени. Според констатациите на Научно-методическия съвет по затворно дело пренаселеността в заведенията от закрит тип е от три до пет пъти по-висока от приетата за критична в Европа. На места лишените от свобода са настанени в килии с легла на три етажа при липса на жизнено пространство и проветрение. Пренаселеността бе главната причина за нарушаването на *Закона за изпълнение на наказанията*, изискващ отделяне на осъдените от обвиняемите и подсъдимите затворници. И наистина, в много затвори в България осъдените не са отделени от обвиняемите и подсъдимите.

Друг сериозен проблем, който БХК констатира, бяха случаите на малтретиране в някои от затворите. Макар то да не е система във всеки от тях, използването на палки, както и вербалната агресия от страна на охранителния състав са основни методи за поддържане на реда и дисциплината. Само в един от случаите обаче прокуратурата е образувала следствено дело срещу виновното длъжностно лице.

При посещенията си в местата за задържане БХК констатира и други проблеми: нарушения на закона по отношение на режима, изразяващо се в неспазване на изискването за коридорно заключване през деня, неоснователно спиране на кореспонденция и колетни пратки, задържане в затвора след изтърпяване на присъдата, отказ на достъп до психолог, изземване на лични вещи.

Влошеното материално положение, лошата хигиена и липсата на средства за медикаменти ограничиха възможността за намаляване на случаите на заболявания от туберкулоза. Някои затвори не успяха да ограничат разрастването на туберкулозата и общото предразположение към всякакви заболявания.

Условията в затворите обаче, при цялата им материална оскъдица, са значително по-добри от условията в следствените арести, които са нечовешки и унижителни. От ноември 1998 г. с приемането на *Закона за изменение и допълнение на Закона за съдебната власт* следствените арести преминаха към Министерство на правосъдието и правната евроинтеграция.

8. Защита на малцинствата, проблеми на гражданството, агресивен национализъм и ксенофобия

През 1998 г. не настъпи никаква промяна в основната правна рамка за защита на самобитността на малцинствените етнически общности в България. *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* на Съвета на Европа, въпреки че бе подписана през 1997 г., не бе ратифицирана. Периодичните обсъждания на ратификацията разкриха смесица от необоснована и ксенофобски мотивирана съпротива, идваща от широки обществени кръгове, но основно от средите на Българската социалистическа партия и ВМРО, срещу самата идея да се признаят малцинства в страната.

През 1998 г. не бяха направени никакви законодателни промени, свързани със защитата на етническата идентичност на малцинствата в България. Отношението на властите към тяхното образование и култура не се подобри, а мястото за експерт по ромски в Министерството на образованието продължи да бъде вакантно.

През годината получиха публичен израз няколко конфликта между местни групи българи и роми, които бяха израз на дискриминацията, на която това малцинство е подложено във всички сфери на обществения живот. На няколко пъти през годината роми демонстрираха с искания да им се изплатят дължимите по закон социални помощи, които в много случаи се забавяха с по няколко месеца. През май и юни в Лом роми организираха и проведоха

серия протестни действия, влизайки в остър конфликт с местната власт. Подобни протести срещу нередовното изплащане на социални помощи организираха в началото на юли и роми от Оряхово. През декември около 300 роми от Чирпан блокираха пътя в знак на протест срещу закъснелите социални помощи. Един от демонстриращите, Ангел Шмилев, 25 г., бе прострелян от един надзирател в местното трудово-поправително общежитие.

В няколко други случая ромски общности и отделни роми пострадаха от насилнически действия на расистки групи, местни тълпи или групи от частни охранители. На 4 март Минка Стоянова, 10-годишна ромка от с. Розино, близо до Карлово, бе застреляна и убита с карабина, вероятно от пазачи на местната земеделска кооперация, които преследваха крадци. Делото по случая не успя да приключи през 1998 г. В началото на март в Хаджи Димитрово, Ямболско, селяни устройоха погром над местната ромска махала по подозрения за извършени престъпления. Нападнати бяха най-малко 13 къщи, бяха бити хора и изпочупени мебели. Районна прокуратура – Ямбол не повдигна обвинение срещу извършителите през цялата 1998 г. На 16 май банда скинхедс нападнаха и пребиха 8 ромски деца в изоставена къща в София. Едно момче бе убито след като падна или бе хвърлено от къщата. До края на годината извършителите не бяха заловени и наказани.

9. Политическо убежище

През годината нямаше промени в законодателството, свързано с бежанците в България. Така необходимият и много закъснял *Закон за бежанците* бе гласуван на първо четене в парламента, но така и не бе приет до края на годината. Процедурата за предоставяне на бежански статут продължи да се урежда с *Наредбата за предоставяне и регламентиране статута на бежанците* от 1994 г. Уредбата там е крайно оскъдна и създава възможности за административен произвол.

По отношение на кандидатите за убежище и бежанците не съществуват никакви писмени правила за граничната полиция и служителите на Националното бюро за териториално убежище и бежанци (НБТУБ). На практика, кандидат-бежанците често биват задържани от полицията за периоди, значително превишаващи 24-часовия период, определен в *Закона за министерството на вътрешните работи*. Кандидат-бежанците и всички задържани по принцип нямат възможност за достъп до адвокат или до Върховния комисариат за бежанците на ООН (ВКБООН) от местата за задържане; те нямат и възможност да установят контакт със семействата си. Преводачи в повечето случаи не се осигуряват, което затруднява достъпа до процедура за даване на убежище.

Един от основните проблеми, с които кандидат-бежанците продължават да се сблъскват е достъпът до процедура за получаване на бежански статут. В множество случаи НБТУБ отказва да приема молби за бежански статут под най-различни предлози, особено когато те идват от определени държави, които се считат за безопасни (например Армения) или за политически чувствителни (например Турция). Това лишава кандидат-бежанците от ефективна защита на техните права, особено когато (както е обикновено) отказът от регистрация е неформален и устен и поради това - трудно доказуем. Това означава липса на възможност за съдебна защита и риск от депортиране за неопределен период от време.

При пристигането си в България кандидат-бежанците често биват задържани или в места за задържане (най-често Домът за временно настаняване на пълнолетни лица в кв. "Дружба", близо до летище София, или в други места из страната), или в транзитната зона на летище София. Те понякога биват задържани с цел наказателно преследване, ако влизат незаконно или напускат територията на България (например без паспорт или с фалшив паспорт). Член 279, ал. 1 на *Наказателния кодекс* наказва незаконното преминаване през границата. Според чл. 279, ал. 5 на *Наказателния кодекс*, никое лице, което влиза на територията на страната, за да се възползва от правото си на убежище, не

може да бъде наказвано. Тази разпоредба, обаче, невинаги се спазва и кандидат-бежанците биват задържани.

По правило, задържаните кандидат-бежанци нямат право на достъп до адвокат и следователно са лишени от възможността да научат своите права. Единственото изключение от тази практика бе през месец август 1998 г., когато БХК получи за пръв път достъп до Дома за временно настаняване на пълнолетни лица в кв. "Дружба", София, когато между БХК и Служба "Задгранични паспорти" на МВР се постигна устна уговорка кандидат-бежанци, обърнали се към БХК и за които БХК е съобщил, да не бъдат задържани и депортирани. Това бе постигнато след няколко случая на незаконни депортации на регистрирани кандидат-бежанци в началото на 1998 г., за които БХК протестира. В един от тези случаи, на БХК бе отказан своевременен достъп до Дома за временно настаняване в кв. "Дружба", за да съдейства кандидат-бежанка от Нигерия да обжалва решението на НБТУБ за отказ да предостави статут. Впоследствие жената бе депортирана в Нигерия, закъдето тя твърдеше, че е преследвана заради практикуване на "магьосничество". Все още няма никакви гаранции, че експулсирането в краткия интервал между отказа за даване на статут и обжалването няма да става.

Липсата на приемник и/или на транзитни центрове за кандидат-бежанците доскоро затрудняваше граничните власти да приемат новопристигащи кандидат-бежанци. В резултат на тези практически пречки принципът на невръщане невинаги се съблюдава. Кандидат-бежанци биват връщани от граничните власти преди да имат възможност да получат достъп до българска територия и до българска процедура за даване на статут. Граничните власти провеждат неформална "бърза" процедура за определяне на бежански статут на границата.

За да се избегнат такива случаи през 1998 г. ВКБООН откри три транзитни центъра на главните гранични пунктове на границата с Румъния, Турция и Гърция, които предоставят временен подслон и транспорт до София, където се извършват процедурите по даване на убежище от НБТУБ. В сегашната ситуация обаче това може да бъде само временно решение.

В НБТУБ работят 110 служители. В Отдел "Регистрация и интервюта", обаче, където се извършват най-важните задачи по процедурата за даване на убежище (регистрация, интервюиране на кандидатите за убежище, оценка на страната на произход, вземане на решения) работят само девет служители, в това число и началникът на отдела. Няма служител на НБТУБ, разпределен на граничните пунктове. Не съществуват никакви правила или правилници за координацията между МВР и НБТУБ. В НБТУБ в София не е налице 24-часово обслужване, нито постоянна телефонна/факс връзка между граничните власти и НБТУБ, нито възможност за транспорт или прием на новопристигащи кандидат-бежанци, освен транзитните центрове, финансирани от ВКБООН и ръководени от неправителствени организации, на граничните пунктове на границата с Турция, Румъния и Гърция.

10. Свобода на придвижване

През годината не бяха констатирани ограничения на свободното придвижване на български граждани вътре в страната. Правото на някои от тях да пътуват в чужди страни обаче бе сериозно ограничено. През 1998 продължи да действа забраната, която през февруари 1997 г. министърът на вътрешните работи наложи върху издаването на задгранични паспорти на бивши осъдени след като са изтърпели своите наказания.

Възможностите на българските граждани да пътуват в чужди страни бяха ограничени и от суровия визов режим, който някои от европейските страни са наложили. Както в предишни години, така и през 1998 г. вземането на виза, особено за големите европейски страни,

включва изтощителна по своята продължителност процедура, изискваща много време, нерви и материални ресурси.

11. Дискриминация основана на политически убеждения

През октомври парламентът прие *Закон за администрацията*, в преходните и заключителните разпоредби на който бяха прокарани няколко дискриминационни разпоредби. За срок от пет години в него се забраняваше приемането в държавната администрация на лица, заемали ръководни длъжности в политическия и административния апарат на Българската комунистическа партия, както и на сътрудниците на комунистическата Държавна сигурност. Лицата, които заемаха ръководни длъжности в администрацията бяха задължени в 30-дневен срок да представят декларация, че отговарят на изискванията на закона. Скоро след влизането на закона в сила обаче той бе атакуван пред Конституционния съд от група народни представители, което доведе до обявяването на неговите дискриминационни разпоредби за противоконституционни през януари 1999 г.

Върху написването на този доклад работиха Емил Коен, Красимир Кънев, Таня Маринчешка, Юлиана Методиева и Станимир Петров. Използвани са материали на Проект "Права на човека" и фондация "Толерантност".